

ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ

Σάσκια Σάσεν

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα του υπεύθυνου της σειράς	9
Πρόλογος	15
1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	19
2 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	29
3 ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΟ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΨΗΦΙΑΚΑ ΔΙΚΤΥΑ	75
4 Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΟΛΗ: ΑΠΟΚΑΘΙΣΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ	147
5 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΩΝ	190
6 ΟΙ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΕΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΕΣ ΤΑΞΕΙΣ	239
7 ΤΟΠΙΚΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	275
8 ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΟΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΤΖΕΝΤΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	307
Σημειώσεις	347
Βιβλιογραφία	387

Η ΑΠΟΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΩΝ ΔΙΑΒΑΘΜΙΣΕΩΝ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ

Οι παγκόσμιες διαδικασίες και σχηματισμοί μπορούν να αποβούν, και είναι, αποσταθεροποιητικοί για τη διαβάθμιση ιεραρχίας που διαμορφώνεται εντός του εθνικού κράτους. Στο παρελθόν, η συγκρότηση του εθνικού κράτους αποσταθεροποίησε τις παλαιότερες διαβαθμίσεις ιεραρχίας, οι οποίες συνήθως διαμορφώνονταν μέσα από πρακτικές και σχήματα εξουσίας προηγούμενων εποχών, όπως ήταν οι αποικιακές αυτοκρατορίες του 16ου και των επόμενων αιώνων ή οι μεσαιωνικές πόλεις που κυριαρχούσαν στο εμπόριο μεγάλων

αποστάσεων σε συγκεκριμένες περιοχές της Ευρώπης κατά τον 14ο αιώνα. Το πιο αξιοσημείωτο σήμερα για τις οικονομικές δραστηριότητες των πιο ισχυρών παικτών είναι αυτό που μερικές φορές προσεγγίζεται ως η επιστροφή σε παλαιότερες αυτοκρατορικές χωρικότητες: η συγκρότηση μιας παγκόσμιας αγοράς κεφαλαίου, ένα καθεστώς παγκόσμιου εμπορίου, και η διεθνοποίηση της βιομηχανικής παραγωγής. Βεβαίως, δεν πρόκειται απλώς για επιστροφή σε παλαιότερες μορφές. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε την ιδιαιτερότητα των σύγχρονων πρακτικών και τα στοιχεία που παρείχαν τη δυνατότητα για την ύπαρξή τους. Η ιδιαιτερότητα αυτή είναι εν μέρει αποτέλεσμα του γεγονότος ότι οι σύγχρονες υπερσυννοριακές χωρικότητες πρέπει να παραχθούν σ' ένα περιβάλλον στο οποίο το μεγαλύτερο μέρος της επικράτειας είναι ενταγμένο σ' ένα συνεκτικό και καλά θεσμισμένο εθνικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από την αποκλειστική εξουσία του εθνικού κράτους. Η υπεροχή της κλίμακας του εθνικού και της αποκλειστικής εξουσίας του κράτους πάνω στην επικράτειά του είναι, σύμφωνα με την προσέγγισή μου, ένα από τα καθοριστικά ζητήματα για να κατανοήσουμε την ιδιαιτερότητα της παρούσας φάσης της παγκοσμιοποίησης. Αυτή η υπεροχή του εθνικού συνεπάγεται και την απαραίτητη συμμετοχή των εθνικών κρατών στη διαμόρφωση των παγκόσμιων συστημάτων (Sassen 1996, κεφ. 1 και 2: 2006a).¹

Το παγκόσμιο οργανωμένο σχέδιο των ισχυρών επιχειρήσεων, οι νέες τεχνικές δυνατότητες που συνδέονται με τις τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας (ICTs) καθώς και ο πολλαπλασιασμός των υπερεθνικών διαστά-

σεων κρατικών δραστηριοτήτων διαμορφώνουν σταδιακά στρατηγικές διαβαθμίσεις πέραν του εθνικού. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται τόσο υποεθνικές διαβαθμίσεις, όπως η παγκόσμια πόλη, όσο και υπερεθνικές, όπως οι παγκόσμιες αγορές. Αυτές οι διαδικασίες και πρακτικές αποσταθεροποιούν μερικά τις διαβαθμίσεις ιεραρχίας που εξέφραζαν τις σχέσεις εξουσίας και την πολιτική οικονομία μιας προηγούμενης περιόδου. Αυτές οι διαβαθμίσεις ήταν –και σε κάποιο βαθμό συνεχίζουν να είναι– οργανωμένες όσον αφορά τα θεσμικά μεγέθη τους και τα πεδία εφαρμογής: από το διεθνές μέχρι το εθνικό, το περιφερειακό, το αστικό και το τοπικό, με το εθνικό να λειτουργεί ως φορέας συνάρθρωσης της συγκεκριμένης διάταξης. Πράγμα που σημαίνει ότι οι κρίσιμες πρακτικές και οι θεσμικοί διακανονισμοί που συγκροτούσαν το σύστημα συντελούνταν στο εθνικό επίπεδο. Παρά τη διαφορετική καταγωγή και τη χρονική στιγμή γέννησής του παγκοσμίως, η ιστορία του νεότερου κράτους μπορεί να ιδωθεί ως το έργο του εθνικού επαναπροσδιορισμού όλων των σημαντικών πτυχών της κοινωνίας: της εξουσίας, της ταυτότητας, της επικράτειας, της ασφάλειας, του νόμου και της αγοράς. Οι περίοδοι που προηγήθηκαν της ανάδυσης του εθνικού κράτους γνώρισαν διαφορετικούς τύπους διαβαθμίσεων, με τα εδάφη να υπόκεινται τυπικά σε πολλαπλά συστήματα διακυβέρνησης, αντί στην αποκλειστική εξουσία του κράτους.

Σήμερα, οι δυναμικές αναδιάταξης των κλιμάκων διαπερνούν τη θεσμική μάζα και τον θεσμικό εγκιβωτισμό που παρήχθη από τη συγκρότηση των εθνικών κρατών. Αυτή η

αναδιάταξη δεν σημαίνει ότι οι παλαιότερες ιεραρχίες εξαφανίζονται, αλλά, αντίθετα, ότι οι καινούργιες αναδύονται δίπλα στις παλιές και συχνά τις υπερκερνούν. Οι παλαιότερες διαβαθμίσεις ιεραρχιών που θεσπίστηκαν ως μέρος της ανάπτυξης του εθνικού κράτους συνεχίζουν να λειτουργούν αλλά σ' ένα λιγότερο αποκλειστικό πεδίο από,τι στο πρόσφατο παρελθόν. Αυτό ισχύει ακόμα κι όταν αφορά τις περιπτώσεις της ηγεμονικής ισχύος μιας χούφτας κρατών, πράγμα που σήμαινε –και εξακολουθεί να σημαίνει– ότι τα περισσότερα εθνικά κράτη δεν ήταν –κι ακόμα δεν είναι– απολύτως κυρίαρχα στην πράξη.

Οι υπάρχουσες θεωρητικές προσεγγίσεις δεν επαρκούν προκειμένου να χαρτογραφηθεί ο πολλαπλασιασμός των πρακτικών και των φορέων που συνεισφέρουν σε αυτή την αναδιάταξη των κλιμάκων. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνεται πλειάδα μη κρατικών φορέων και μορφών διασυνοριακής συνεργασίας αλλά και συγκρούσεων, όπως τα παγκόσμια επιχειρηματικά δίκτυα, ο νέος κοσμοπολιτισμός, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ), τα δίκτυα της διασποράς, χώροι όπως οι παγκόσμιες πόλεις και υπερσυνοριακοί δημόσιοι χώροι. Η θεωρία των διεθνών σχέσεων είναι το πεδίο που σήμερα έχει να μας πει τα περισσότερα για τις διασυνοριακές σχέσεις. Αλλά οι πρόσφατες εξελίξεις που συνδέονται με διάφορες εκδοχές της παγκοσμιοποίησης, καθώς και οι τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας καταδεικνύουν τα όρια της θεωρίας και των δεδομένων των διεθνών σχέσεων. Πολλοί σημαντικοί στοχαστές (Taylor 2000· Cerny 2000· Ferguson και Jones 2002· Rodney Brace

Hall και Thomas J. Biersteker 2002· Walker 1993) έχουν δείξει πώς τα μοντέλα και οι θεωρίες των διεθνών σχέσεων παραμένουν επικεντρωμένα στη λογική των σχέσεων μεταξύ κρατών και στην κλίμακα του κράτους, της αποκλειστικότητάς του, και την αξίωση εξουσίας που εγείρει πάνω στα εδάφη του, σε μια εποχή όπου παρατηρούμε τον πολλαπλασιασμό των μη κρατικών φορέων, των διασυννοριακών διεργασιών και των αλλαγών που σχετίζονται με αυτές. Θεωρητικές εξελίξεις σε άλλα γνωστικά πεδία μπορούν να αποδειχτούν σημαντικές. Ιδιαίτερα χρήσιμη όπως ανέφερα παραπάνω είναι η γεωγραφία και οι συμβολές της σε κριτικές αναλύσεις των διαβαθμίσεων, σε αντίθεση με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες, που τείνουν να θεωρούν την εθνική διαβάθμιση ως φυσική κατάσταση.

Ένα δεύτερο γνώρισμα είναι ο πολλαπλών διαβαθμίσεων χαρακτήρας διαφόρων διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης. Ένα χρηματιστικό κέντρο σε μια παγκόσμια πόλη αποτελεί μια τοπική οντότητα που είναι επίσης μέρος μιας παγκόσμια διαρθρωμένης ηλεκτρονικής αγοράς. Μπορούμε να σκεφτούμε ότι πρόκειται για μια εκδοχή όπου το τοπικό αποκτά πολλαπλές διαβαθμίσεις. Αντίθετα, ο ΠΟΕ είναι μια παγκόσμια οντότητα η οποία ενεργοποιείται μόνον όταν εμπλέκεται στις εθνικές οικονομίες και πολιτείες, και γι' αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως μια εκδοχή όπου το παγκόσμιο καθίσταται πολυδιαβαθμισμένο. Αυτές οι εκδοχές δεν μπορούν εύκολα να αντιμετωπιστούν από τις παλαιότερες ιεραρχικές διαβαθμίσεις, όπου οτιδήποτε είναι υπερεθνικό τοποθετείται πέραν του κράτους, κι οτιδήποτε είναι υποεθνικό τίθεται

υπό το κράτος. Μια πιο πολύπλοκη και πολυεπίπεδη διάταξη έχει να κάνει με το νέο πεδίο δραστηριοτήτων των πολυεθνικών εταιρειών: ως βασικές συνιστώσες του, περιλαμβάνει τόσο τα απομακρυσμένα δίκτυα των θυγατρικών όσο και τη συγκέντρωση των στρατηγικών λειτουργιών τους σε έναν ή σε λίγους τόπους (για παράδειγμα, Taylor, Walker και Beaverstock 2002· Ernst 2005).² Ίσως το πιο οικείο φαινόμενο είναι πάλι το σύνολο των συνθηκών και των δυναμικών που χαρακτηρίζουν το μοντέλο της παγκόσμιας πόλης (Sassen 1991). Στην πιο αφηρημένη μορφή του, καταγράφεται σε αυτό που περιγράφω ως μια από τις βασικές οργανωτικές υποθέσεις της παγκόσμιας πόλης – δηλαδή, ότι όσο πιο παγκοσμιοποιημένες και ψηφιοποιημένες γίνονται οι δραστηριότητες των εταιρειών και των αγορών τόσο η κεντρική διαχείριση και οι εξειδικευμένες υπηρεσίες τους (αλλά και οι απαιτούμενες υποδομές και κτίρια) καθίστανται στρατηγικές και πολύπλοκες, επωφελούμενες από τις «οικονομίες συγκέντρωσης». Σε πολλαπλούς βαθμούς, αυτές οι οικονομίες συγκέντρωσης πραγματοποιούνται ακόμα μέσα από εδαφικές συγκεντρώσεις πολλαπλών πόρων – δηλαδή, πραγματοποιούνται κυρίως μέσα σε πόλεις. Αυτή η ποικιλία των πολυδιαβαθμισμένων δυναμικών οδηγεί σε καταστάσεις οι οποίες δεν μπορούν να οργανωθούν σε ιεραρχίες, πόσο μάλλον σε εγκατεστημένες ιεραρχίες. Πρόκειται για ένα πολυδιαβαθμισμένο σύστημα το οποίο λειτουργεί διαμέσου των διαβαθμίσεων και όχι, όπως συχνά λέγεται, με το να προχωρά σε μία ανώτερη διαβάθμιση χάρη στις δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες επικοινωνίες.³

Στην επόμενη ενότητα, εξετάζω αυτό τον πολλαπλών διαβαθμίσεων χαρακτήρα που προσλαμβάνουν το τοπικό και το παγκόσμιο. Εστιάζω συγκεκριμένα σε εκδοχές του υποεθνικού, καθώς αυτές είναι λιγότερο οικείες σε σχέση με τους σαφώς διαμορφωμένους παγκόσμιους σχηματισμούς και, επιπλέον, προσφέρονται ως αντικείμενο κοινωνιολογικών μελετών.

ΤΟ ΥΠΟΕΘΝΙΚΟ: ΕΝΑΣ ΤΟΠΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η μελέτη του παγκόσμιου, επομένως, δεν περιλαμβάνει μόνο την προσέγγιση όσων είναι καθαρά παγκόσμια, αλλά και πρακτικές και συνθήκες τοπικής κλίμακας που συναρθρώνονται με παγκόσμιες δυναμικές. Η μελέτη πρέπει να εστιάζει στον πολλαπλασιασμό των διασυστοριακών συνδέσεων μεταξύ τοπικοτήτων όπου αναδύονται συγκεκριμένες συνθήκες: παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, περιβαλλοντικές καταστροφές, κινητοποίηση γύρω από συγκεκριμένους αγώνες κ.ο.κ. Επιπλέον, προϋποθέτει την αναγνώριση ότι πολλές από τις παγκόσμιες δυναμικές, όπως η παγκόσμια αγορά του κεφαλαίου, είναι στην πραγματικότητα μερικώς ενσωματωμένες σε υποεθνικούς τόπους (χρηματοοικονομικά κέντρα) και κινούνται μεταξύ αυτών των διαφορετικά διαβαθμισμένων πρακτικών και οργανωτικών μορφών. Για παράδειγμα, η παγκόσμια κεφαλαιαγορά υπάρχει τόσο μέσα από ηλεκτρονικές αγορές παγκόσμιας εμβέλειας όσο και μέσα από συνθήκες που λειτουργούν στο τοπικό – δηλαδή χρηματοοικονομικά κέντρα και όλα όσα συνεπάγονται, από τις υποδομές μέχρι τα πιστωτικά συστήματα.

Το βιβλίο αποτελεί το πρώτο πόνημα στα ελληνικά που επικεντρώνεται στη μελέτη των στοιχείων για μια κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης. Εδώ η Σάσεν πραγματεύεται την επίδραση της παγκοσμιοποίησης στο κράτος, τη διαμόρφωση υπερεθνικών δικτύων και θεσμών. Αναλύει επίσης τον ρόλο των παγκόσμιων πόλεων στη διατήρηση και αναπαραγωγή της παγκοσμιοποίησης. Παρουσιάζει τη μετανάστευση ως αποτέλεσμα των δυναμικών της παγκοσμιοποίησης και σε συνάφεια με την οικονομία, το κράτος και τις παγκόσμιες πόλεις. Και πάνω απ' όλα, αναλύει τον ρόλο των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφορίας τόσο στη «διευκόλυνση» της παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου όσο και στη διαμόρφωση νέων κοινωνικών υποκειμένων.

Σύμφωνα με τη Σάσεν, η παγκοσμιοποίηση περιέχει δύο σύνολα δυναμικών. Το ένα περιλαμβάνει τη διαμόρφωση διεθνών θεσμών. Το δεύτερο, που αποτελεί και την ιδιαίτερη κοινωνιολογική συνεισφορά της Σάσεν στη διεθνή συζήτηση περί παγκοσμιοποίησης, περιλαμβάνει και αναλύει δυναμικές που μπορεί να λαμβάνουν χώρα τόσο στο παγκόσμιο επίπεδο όσο και εντός των εθνικών επικρατειών και θεσμών. Με άλλα λόγια, αναλύει το πώς η παγκοσμιοποίηση εγκατοικεί στο εθνικό κράτος.

Κεντρικό συμπέρασμα του βιβλίου είναι ότι τα τελευταία χρόνια οι τεχνολογίες έχουν την τάση να παγκοσμιοποιούνται. Οι κρατικές οικονομικές πολιτικές και οι επενδυτικές στρατηγικές έχουν οδηγήσει στη διαμόρφωση ενός νέου υπερεθνικού χώρου για την κυκλοφορία του κεφαλαίου, σε μια νέα χωρική διαμόρφωση που βασίζεται σε δίκτυα πόλεων που διασυνδέονται μέσω μιας ψηφιοποιημένης υποδομής και με τα οποία συμπλέκονται υπερεθνικές ροές επενδύσεων, εξουσίας, κουλτούρας και ανθρώπων.

Η **Σάσκια Σάσεν** είναι καθηγήτρια Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια της Νέας Υόρκης και στο London School of Economics. Έχει τιμηθεί με πολλά βραβεία και διακρίσεις. Έχει γράψει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα βιβλία: *Global Networks/Linked Cities: Guests and Alien: The Global City: New York, London, Tokyo*. Από τις Εκδόσεις Μεταίχμιο κυκλοφορεί επίσης το βιβλίο της *Χωρίς έλεγχο: Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης* (2003).

ISBN 978-960-501-058-4

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΚ/ΣΗΣ 5058